

בדין חפצי הפקר וישן, אי קני שביתה, מה ע"א – מז ע"ב

- משנה. מי שישן בדרך ולא ידע שחשיכה – יש לו אלפים אמה לכל רוח, דברי רבי יוחנן בן גורי. וחכמים אומרים: אין לו אלא ארבע אמות...
- א. גמרא. בעי רבא: מאי קסבר רבי יוחנן בן גורי? מסבר קא סבר: חפצי הפקר קונין שביתה, ובדין הוא דליפלוג בכלים. והא דקמיפלגי באדם – להודיעך כוחן דרבנן, דאף על גב דאיכא למימר: הואיל וניעור קנה – ישן נמי קנה, קא משמע לן דלא.
- ב. או דילמא, קסבר רבי יוחנן בן גורי בעלמא: חפצי הפקר אין קונין שביתה. והכא חיינו טעמא: הואיל וניעור קנה – ישן נמי קנה? –
- ג. אמר רב יוסף, תא שמע: גשמים שירדו מערב יום טוב יש להן אלפים אמה לכל רוח. ביום טוב – הרי הן כרגלי כל אדם. אי אמרת בשלמא קסבר רבי יוחנן בן גורי חפצי הפקר קונין שביתה, הא מני – רבי יוחנן היא. אלא אי אמרת חפצי הפקר אין קונין שביתה הא מני? לא רבי יוחנן ולא רבנן! ...
- ד. אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי יוחנן בן גורי. אמר ליה רבי זירא לרבי יעקב בר אידי: בפירוש שמיע לך, או מכללא שמיע לך? – אמר ליה: בפירוש שמיע לי. מאי כללא? – דאמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כדברי המיקל בעירוב. – ותרתי למה לי? –
- ה. אמר רבי זירא: צריכי, דאי אשמעינן הלכה כרבי יוחנן בן גורי – הוה אמינא בין לקולא ובין לחומרא, קא משמע לן: הלכה כדברי המיקל בעירוב.
- ...
- ו. אמר רב יהודה אמר שמואל: חפצי נכרי אין קונין שביתה. למאן? אילמא לרבנן – פשיטא! השתא חפצי הפקר, דלית להו בעלים, אין קונין שביתה – חפצי הנכרי, דאית להו בעלים מיבעיא? – אלא אליבא דרבי יוחנן בן גורי. וקא משמע לן: אימר דאמר רבי יוחנן בן גורי קונין שביתה – הני מילי חפצי הפקר, דלית להו בעלים. אבל חפצי הנכרי, דאית להו בעלים – לא.
- ז. מיתיבי, רבי שמעון בן אלעזר אומר: השואל כלי מן הנכרי ביום טוב, וכן המשיא לו לנכרי כלי מערב יום טוב והחזירו לו ביום טוב, והכלים והאוצרות ששיבתו בתוך התחום – יש להן אלפים אמה לכל רוח. ונכרי שחביא לו פירות מחוץ לתחום – הרי זה לא יזים ממקומן. אי אמרת בשלמא קסבר רבי יוחנן בן גורי חפצי נכרי קונין שביתה, הא מני – רבי יוחנן בן גורי היא. אלא אי אמרת קסבר רבי יוחנן בן גורי חפצי הנכרי אין קונין שביתה הא מני? לא רבי יוחנן בן גורי ולא רבנן! – לעולם קסבר רבי יוחנן בן גורי חפצי הנכרי קונין שביתה ושמואל דאמר כרבנן. ודקאמרת לרבנן פשיטא – מהו דתימא: גזירה בעלים דנכרי אטו בעלים דישראל, קא משמע לן.
- ח. ורב חייא בר אבין אמר רבי יוחנן: חפצי נכרי קונין שביתה, גזירה בעלים דנכרי אטו בעלים דישראל.
- ט. הנהו דכרי דאתו למברכתא, שרא להו רבא לבני מחוזא למיזבן מינייהו. אמר ליה רבינא לרבא: מאי דעתך – דאמר רב יהודה אמר שמואל: חפצי נכרי אין קונין שביתה, והא שמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, ואמר רב חייא בר אבין אמר רבי יוחנן: חפצי נכרי קונין שביתה – גזירה בעלים דנכרי אטו בעלים דישראל! הדר אמר רבא: ליזדבנו לבני מברכתא. דכולה מברכתא לדידהו כארבע אמות דמיא.

חלק ראשון: סעיפים א-ה

שני מקרים נדונים בסוגיא הראשונה [מה ע"א - מו ע"א]: אדם ישן וחפצי הפקר. המשתנה התלוי: האם הם קונים שביתה למרות שאין להם כוונה לכך או לא.

מצד הסברא באדם יש יותר צד לומר, שקונה שביתה מאשר בכלים, שהואיל ואדם ניעור קנה ישן נמי קנה, משא"כ בכלים. מבחינה זו אם כן ניתן לומר שאדם קונה שביתה וכלים לא קונים, אך קשה לומר הפוך.

היחס בין אדם לכלים אינו יחס גורף של קל וחמור: באדם הצד לומר שקונה שביתה הוא קולא (שאם לא כן אין לו אלא ד"א), ואילו בכלים זו חומרא (שאם לא כן כל אדם יכול לטלטל אותם אפילו יותר מאלפיים אמה אם עירב). [רש"י מו ע"א, ותוספות מה ע"ב]

נציג את אפשרויות הפסיקה בטבלה:

קנין שביתה

	כלי הפקר קונים שביתה	כלי הפקר לא קונים שביתה
ישן קונה שביתה	אפשרות 1	אפשרות 2
ישן לא קונה שביתה	אפשרות 3	אפשרות 4

בשיטת חכמים הגמרא לא מסתפקת. ברור לה שהם נוקטים כאפשרות [4]. אמנם במשנה הם עוסקים רק באדם, שלא קונה שביתה, אך, כאמור, באדם יש יותר סברא לומר, שהוא קונה שביתה, ואם אפילו שם חכמים אמרו שלא קונה שביתה - ק"ו בכלים.

בשיטת ריב"נ מסתפק רבא: האם הוא סובר כאפשרות [1] או כאפשרות [2]. במשנה הוא עוסק רק באדם, וסובר שקונה שביתה [שורה עליונה]. יכול להיות שהוא משווה כלים לאדם [ימנית עליונה], אך כיוון שבאדם יש סברא יותר לומר שקונה שביתה יכול להיות שבכלים הוא סובר שלא קונים [שמאלית עליונה]. על הצד שהוא משווה כלים לאדם, צריך להסביר מדוע הוא לא נקט את החידוש הגדול יותר, דהיינו שאפילו כלים קונים שביתה, והסברו של רבא הוא, שכיוון שלחכמים החידוש הגדול יותר הוא כאמור דווקא אדם, לכן המשנה עוסקת באדם [תוספות מדגשים שלמרות שהעקרון של חכמים יוצר קולא בכלים וחומרא באדם, בכל זאת החידוש הגדול יותר הוא לא הקולא אלא דווקא החומרא].

רב יוסף מכריע מבריתא, שריב"נ משווה כלים לאדם, דהיינו ימנית עליונה. אם כן, מחלוקת קיצונית לפנינו: לריב"נ בשני המקרים קונים שביתה, ולחכמים בשניהם לא קונים.

רבי יעקב בר אידי מוסר בשם ריב"ל, שהלכה כריב"נ, וכן שהלכה כדברי המיקל בעירוב. על פי המימרא הראשונה בלבד היינו מכריעים כמשבצת הימנית עליונה, אך המימרא השניה מעבירה אותנו למשבצת השמאלית עליונה: באדם קונה שביתה (ויש לו אלפיים אמה ולא רק ארבע אמות), אך כלים אין קונים שביתה (ויש להם יותר מאלפיים אמה, כרגלי המערב).

לסיכום, אלו האפשרויות שעלו בסוגיא:

קנין שביתה

	כלי הפקר קונים שביתה	כלי הפקר לא קונים
ישן קונה שביתה	שיטת ריב"נ במסקנא	תרתית לקולא שיטת ריב"נ בהו"א [הכרעת ריב"ל]
ישן לא קונה שביתה	תרתית לחומרא [אין שיטה כזו]	שיטת חכמים

תוספות עומדים על כך, שאין בשמאלית עליונה תרתית דסתרי, כיוון שיש סברא שאדם יקנה יותר מכלים [היסוד של הלכה כדברי המיקל מוכרח להיות הגיוני, ולא יכול להתבסס על תרתית דסתרי]. מאידך, הגמרא לא מעלה [בדעת חכמים במשנה] את האפשרות של המשבצת הימנית תחתונה, כיוון שכאמור אין סברא שכלים יקנו יותר מאדם.

חלק שני: סעיפים ו-י

בסוגיא השניה [מז ע"ב] נחלקו אמוראים בדין חפצי נכרי. נראה שבדעת ריב"נ לא נחלקו: כשם שהוא סובר שחפצי הפקר קונים שביתה [דהיינו חומרא] אף חפצי נכרי קונים שביתה. כך מסקנת הגמרא [בסעיף ז].

נחלקו בדעת חכמים: לפי שמואל חכמים לשיטתם, שכשם שאדם ישן וחפצי הפקר לא קונים שביתה, אף חפצי נכרי לא קונים שביתה [דהיינו קולא], ולא גזרינן אטו חפצי ישראל; ואילו לפי רבי יוחנן חכמים מודים לריב"נ, שחפצי נכרי קונים שביתה, אלא שלריב"נ אין חילוק בינם לחפצי הפקר, ואילו לחכמים דווקא חפצי נכרי קונים שביתה, דגזרינן אטו חפצי ישראל.

[אמנם בסוגיא לא מפורש שרבי יוחנן אמר את דינו בשיטת חכמים, אלא שהדבר מוכח, דאם לא כן, דהיינו שר"י אמר רק לדעת ריב"נ, יוצא שאין מחלוקת בינו לבין שמואל, והרי רבינא מציג את שיטותיהם כמחלוקת. ועוד, והוא העיקר – שרש מחלוקת האמוראים היא, אם בחפצי נכרי גוזרים אטו חפצי ישראל, ומשמע שמצד עצמם חפצי נכרי שהם כהפקר (לענין שביתה) לא קונים שביתה, והיינו כשיטת חכמים].

נציג אם כן את הטבלה המלאה של השיטות:

קנין שביתה

	ריב"נ	חכמים	הלכה
חפצי נכרי	קונים	ר"י: קונים [גזירה] שמואל: לא קונים	קונים [חומרא]
ישן	קונה	לא קונה	קונה [קולא]
חפצי הפקר	קונים	לא קונה	לא קונים [קולא]

במשבצת השמאלית עליונה פסקה הגמרא כרבי יוחנן נגד שמואל [ואע"ג שזו חומרא, ראה רשב"א], ואילו בשתי המשבצות התחתונות פסקה הגמרא כריב"ל [לקולא].